Topic 79 — हलन्त स्त्रीलिंग प्रकरण

नहो धः।

नहो हस्य धः स्याद् झलि पदान्ते च।

नहि-वृति-वृषि-व्यधि-रुचि-सहि-तनिषु क्वौ।

क्विबन्तेषु पूर्वपदस्य दीर्घः। उपानत्, उपानद्। उपानहौ। उपानत्सु। क्विन्नन्तत्वात् कुत्वेन घः। उष्णिक्, उष्णिग्। उष्णिहौ। उष्णिग्भ्याम्। द्यौः, दिवौ, दिवः। द्युभ्याम्। गीः, गिरौ, गिरः। एवम् पूः। चतस्रः। चतसृणाम्। का, के, काः - सर्ववत्।

उपानह् :-

क्विबन्त नह्, वृत्, वृष्, व्यध्, रुच्, सह और तन - इनमें से किसी धातु के परे होने पर पूर्व पद के स्थान पर दीर्घ आदेश होता है। अलोऽन्त्यस्य परिभाषा द्वारा यह आदेश पूर्वपद के अन्त्य स्वर के ही स्थान पर होगा। उदाहरण के लिए 'उप' पूर्वक 'नह्' धातु से क्विप् प्रत्यय तथा उसका सर्वापहार लोप करने पर 'उपनह्' रूप बनता है, इस स्थिति में प्रकृतसूत्र से पूर्वपद के अन्त्य स्वर - अकार के स्थान पर दीर्घ आदेश होकर 'उपानह्' रूप बनता है।

यः सौ।

इदमो दस्य यः। इयम्। त्यदाद्यत्वम्, पररूपत्वम्, टाप्। 'दश्च' इति मः - इमे, इमाः। इमाम्

अनया । हलि लोपः - आभ्याम्, आभिः । अस्यै । अस्याः । अनयोः । आसाम् । अस्याम् । आसु ।
त्यदाद्यत्वम्, टाप् । स्या । त्ये । त्याः । एवम् - तद्, एतद् । वाक् । वाग् । वाचौ । वाग्भ्याम् । वाक्षु ।

अप्शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः । 'अप्तृन्-०' इति दीर्घः । आपः । अपः ।

यह सूत्र केवल स्त्रीलिङ्ग में ही प्रवृत्त होता है, क्योंकि पुंल्लिङ्ग में 'स' परे होने पर 'दिव उत् पुंसि' से उद् को अम् आदेश हो जाने से दकार नहीं मिल सकता । नपुंसकलिङ्ग में भी 'सु' का लुक् हो जाने के कारण इस सूत्र को अवकाश नहीं मिलता ।

अपो भि ।

अपस्तकारो भादौ प्रत्यये । अद्भिः । अद्भ्यः २ । अपाम् । अप्सु । दिक्, दिग् । दिशः । दिग्भ्याम् ।
'त्यदादिषु' - इति दृशेः क्विन्विधानाद् अन्यत्रापि कुत्वम् - दृक्, दृग् । दृशौ । दृग्भ्याम् ।
त्विट् । त्विषौ । त्विड्भ्याम् ।

ससजुषो रुः' इति रुत्वम् - सजूः । सजुषौ । सजूर्भ्याम् । आशीः । आशिषौ । आशीर्भ्याम् ।

असौ । उत्वमत्वे - अमू, अमूः । अमुया । अमूभिः । अमुष्यै । अमूभ्यः । अमुष्याः । अमुयोः । अमूषाम् । अमुष्याम् । अमूषु ।